

CÂTEVA PROBLEME REFERITOARE LA SFÂRȘITUL CULTURII GUMELNIȚA PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Sfârșitul culturii Gumelnița este caracterizat printr-o perioadă de profunde transformări etnice și culturale .

Dacă aruncăm o scurtă privire asupra istoriografiei problemei putem observa că pentru prima oară cultura Cernavoda I a fost definită parțial de către I. Nestor¹, pe baza săpăturilor din așezarea eponimă, când a sesizat că se află în fața unor elemente noi pe care le-a denumit Gumelnița D și le-a sincronizat cu ceramica de tip C a culturii Cucuteni. Definirea cu adevărat a culturilor Cernavoda I, III, II a fost făcută de către S. Morintz și P. Roman începând cu anii '50².

La elucidarea chestiunilor generale legate de subiectul nostru au contribuit cu studii mai mulți cercetători dintre care amintim P. Roman³, S. Morintz⁴, A.D. Opreșescu⁵, E. Comșa⁶, P. Hașotti⁷, D. Popovici⁸, etc .

Datorită complexității problemelor legate sfârșitul culturii Gumelnița și implicit de cel al începutului culturii Cernavoda I, ne vom opri cu analiza noastră doar asupra a două dintre ele, considerate de noi ca deosebit de importante.

Prima constă în definirea culturii Gumelnița, cu referire, în special, la teritoriul Dobrogei.

Cea de a doua are în vedere natura raporturilor dintre cultura Gumelnița și triburile Cernavoda I.

Este un fapt unanim acceptat că sfârșitul culturii Gumelnița se datorează pătrunderii triburilor culturii Cernavoda I care vor disloca populațiile gumelnițene ce se vor retrage în regiunile colinare din nord-estul Munteniei⁹.

Nu ne-am propus în lucrarea de față să analizăm problemele referitoare la cultura Cernavoda I. Vom afirma doar că primele elemente alogene care pătrund pe teritoriul de la vest de Prut și care vor produce în cele din urmă transformări adânci etno-culturale se manifestă concomitent cu apariția populației răsăritene atribuită culturii Cernavoda I.

Ele au pornit din zona Niprului inferior depășindu-se prin nordul Mării Negre, nordul Deltei Dunării, ajungând în sudul Moldovei, nord-estul Munteniei și Dobrogea¹⁰. La Dunărea de Jos acest grup de populații a intrat în contact cu fondul eneolitic local. Ulterior, valul de populație cernavodeană a ajuns până în nordul Balcanilor, și până în Macedonia din fosta Iugoslavie¹¹.

În Dobrogea sfârșitul culturii Gumelnița s-a produs mai de timpuriu datorită pătrunderii culturii Cernavoda I, cum am afirmat mai sus¹².

În decursul anilor, în special datorită lipsei de date C¹⁴ edificatoare, s-au făcut diferite încadrări cronologice pe baza stratigrafiei comparate, și a tipologiei diferitelor tipuri de materiale arheologice¹³.

P. Roman și S. Morintz¹⁴, având în vedere importurile cucuteniene în mediul Cernavoda I, au

¹ I. Nestor, *SCIVA*, 2, 1950, 1, 217-218.

² S. Morintz, P. Roman, *Dacia*, NS, 12, 1968, 56-80.

³ P. Roman, *SCIVA*, 29, 1978, 2, 215-220; idem, *SCIVA*, 32, 1981, 1, 21-42; idem, *SCIVA*, 32, 1981, 2, 242-248.

⁴ S. Morintz, P. Roman, *SCIV*, 19, 1968, 4, 553-547; idem, *SCIVA* 21, 1970, 4, 557-569.

⁵ A.D. Opreșescu, *SCIVA*, 31, 1980, 4, 247-257; idem, *SCIVA*, 32, 1981, 4, 511-528.

⁶ E. Comșa, *SCIVA*, 29, 1978, 3, 353-363; idem, *Les relations entre les cultures Cucuteni et Gumelnitza, în La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, Iași, 1987, 81-88.

⁷ P. Hașotti, D. Popovici, *Pontica*, 25, 1992, 15-44; P. Hașotti, *Pontica*, 21-22, 1989, 7-21; idem, *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanța, 1997.

⁸ D. Popovici, P. Hașotti, *Pontica*, 21-22, 1988-1989, 241-299.

⁹ Vezi: P. Roman, S. Morintz, E. Comșa.

¹⁰ N. Harțușche, *Istros*, I, Brăila, 1980, 86-87.

¹¹ *Ibidem*.

¹² P. Hașotti, *Pontica*, 21-22, 1989, 7-21.

¹³ Vezi în continuare.

¹⁴ S. Morintz, P. Roman, *Dacia*, NS, 13, 1969, 61-72; idem, *SCIV*, 21, 1970, 55.

presupus că infiltrarea acestei culturi (Cernavoda I) în zona dobrogeană s-a produs la nivelul cronologic al fazei Cucuteni A-B.

La rândul său Vl. Dumitrescu a optat pentru aceeași ipoteză¹⁵.

N. Harțuche aprecia că "pătrunderea (Cernavoda I) corespunde cu faza A₄, începutul fazei A-B a culturii Cucuteni, și cu răspândirea sceptrelor în formă de cap de cal de pe teritoriul României, Bulgariei și Jugoslaviei"¹⁶.

E. Comșa, la rândul său, afirma că: "în nord-estul și sudul Munteniei în timpul perioadei ce corespunde finalului etapei Cucuteni A, dezvoltarea comunităților locale a fost întreruptă de sosirea asupra acestor locuri a comunităților culturale Cernavoda I"¹⁷.

Cercetările recente întreprinse în așezarea de la Hîrșova¹⁸ au arătat că la baza nivelului Cernavoda I (faza Cernavoda Ia) s-au descoperit fragmente ceramice de tip Cucuteni A₄ iar la partea superioară a stratului gumelnițean - specific fazei A₂ - s-au descoperit fragmente ceramice pictate, specifice etapei Cucuteni A₃. Deci pătrunderea culturii Cernavoda I s-a produs, posibil, la nivelul etapei Cucuteni A₄, fapt ce ar explica încheierea evoluției fazei A₂ a culturii Gumelnița aici.

Amintim faptul că la partea superioară a stratului gumelnițean (faza A₂) s-au descoperit pe lângă fragmente de statuete antropomorfe de factură cucuteniană și un fragment ceramic de "tip C". Acest lucru confirmă opiniile conform cărora penetrația culturii Cernavoda I a reprezentat un fenomen aproximativ sincron cu cea a pătrunderii ceramicii de "tip C" în arealul cucutenian.

Sub nivelul de locuire Cernavoda Ia a fost observată o depunere (0,40 cm) în care era atât ceramică gumelnițeană A₂ cât, și ceramica Cernavoda Ia. Rezultă că începutul pătrunderii culturii Cernavoda I ar putea, din punct de vedere cronologic, să fie corespunzător culturii Cucuteni, sfârșitului etapei A₃.

Data C¹⁴ 5380 ±45 B.P.¹⁹(necalibrat) sau 4435±4160²⁰ cal. B.C. (GrN189444) obținută din analiza unei probe dintr-un complex aflat la partea superioară a stratului Gumelnița A₂ precum și importurile Cucuteni A₃ vin să ne aducă noi dovezi conform cărora cultura Gumelnița, faza A₂, a fost înlocuită la Dunarea de Jos de către comunitățile Cernavoda I²¹, aceasta explicând în același timp lipsa descoperirilor aparținând fazei Gumelnița B în această zonă. O altă dată C¹⁴ (LY6598), probă prelevată dintr-un nivel anterior este de 5595±45 B.P. necalibrată (4535±4361) după corecția dendrocronologică²². Astfel rezultă că la Hîrșova se pare că ne aflăm în fața celei mai de timpurii așezări Cernavoda I, conform caracteristicilor ceramicii din nivelul inferior .

C. Magda Mantu fixează începutul culturii Cernavoda I către 3400 B.C. pe baza descoperirilor de la Hîrșova și Carcaliu. Ea apreciază că evoluția acestei culturi s-a desfășurat între 3.400-2.600/2500 B.C.²³

În timp ce în Dobrogea își face apariția cultura Cernavoda I faza Ia așezările din sudul Munteniei evoluează spre faza Gumelnița B₁. Între cultura Gumelnița faza B₁ și cultura Cernavoda Ia este posibilă existența unei relații de contemporaneitate pentru zona de dealuri a Munteniei și chiar pentru culoarul văii Dunării. Comunitățile gumelnițene se vor retrage, sub presiunea cernavodenilor spre vest și nord-vestul Munteniei, în zona colinară. Aici vor mai supraviețui un timp, transformându-se apoi în ceea ce a fost definit drept aspectul Brătești²⁴.

În concluzie, putem să afirmăm că triburile culturii Cernavoda I au pătruns pe teritoriul Dobrogei într-un moment ce poate coincide cu sfârșitul etapei Cucuteni A₃ - începutul etapei A₄, o perioadă coexistând cu comunitățile gumelnițene.

¹⁵ Vl. Dumitrescu, *Apulum*, 12, 1974, 33-36, idem, *Pontica*, 13, 1970, 25-26; idem, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 20, 1986, 80.

¹⁶ N. Harțuche, *Danubius*, 2-3, 1984, 31-32.

¹⁷ E. Comșa, *La civilisation de Cucuteni in context european*, Iași, 1984.

¹⁸ P. Hașotti, D. Popovici, *Pontica*, 25, 1992, 15-44; idem, *Pontica*, 21-22, 1988-1989, 291-299; P. Hașotti, *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanța, 1997, 125-130.

¹⁹ P. Hașotti, *Epoca neolitică ...*, 76.

²⁰ A. Laszlo, *Datarea prin radiocarbon în arheologie*, București, 1997, 259 și urm.

²¹ P. Hașotti, *op.cit.*, 76.

²² Probă analizată de J. Evin și inclusă în D. Popovici, P. Hașotti, Y. Rialland, B. Randoïn, *Cooperation archeologique franco-roumaine sur le tell neolithique et chalcolithique Hârșova*, 1994, 19.

²³ C. Magda Mantu, *SCIVA*, 46, 1995, 3-4, 220.

²⁴ E. Tudor, *SCIVA*, 28, 1977, 1, 37-53.

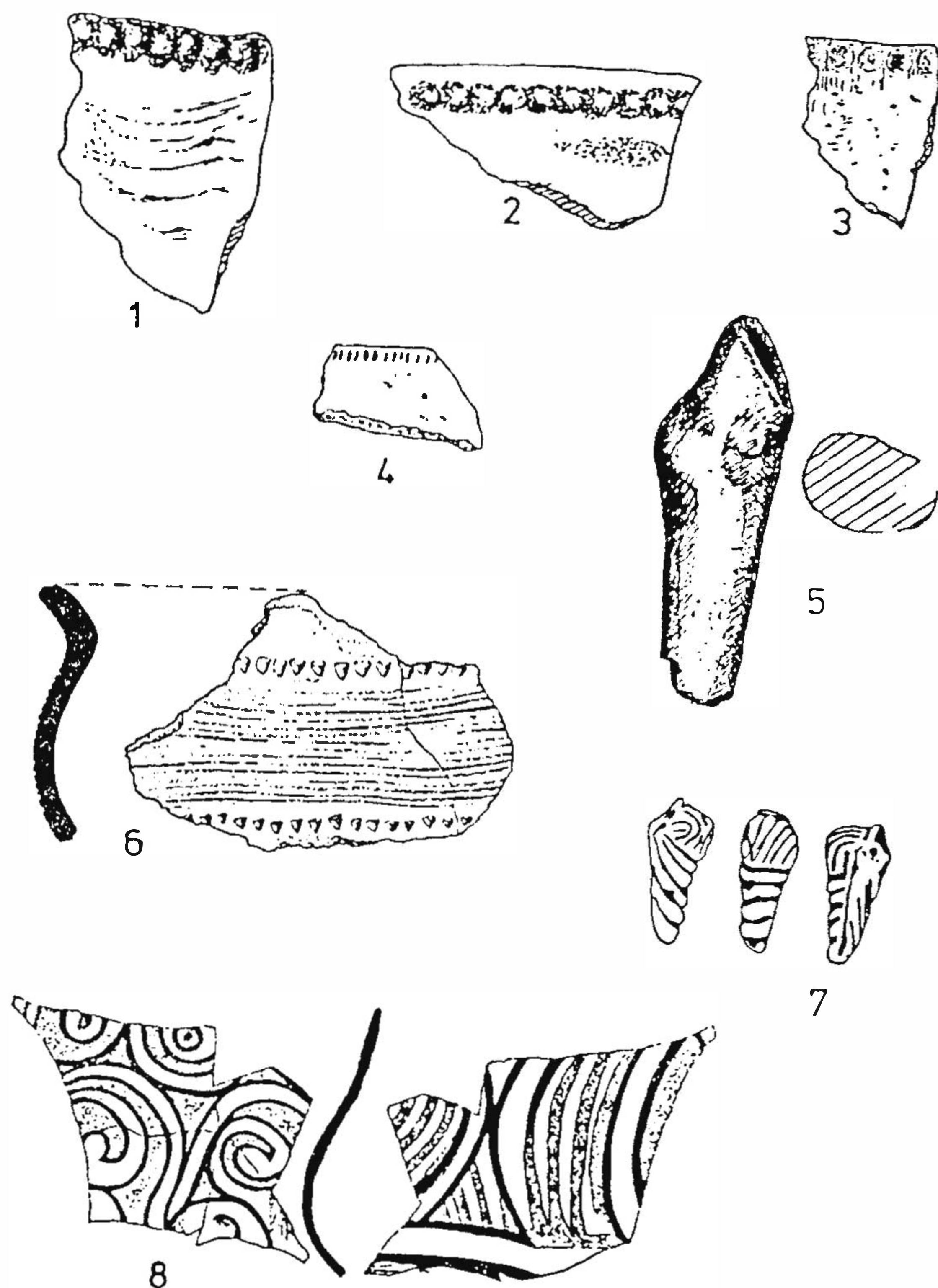

Fig. 1 1-4 ceramica Cernavoda Ia; 5, 7 idoli Cucuteni A (Hârșova și Târgușor-Sitormăn); fragment "tip C" - Hârșova; 8 Fragmente Cucuteni A, Scări diferite (după P. Hașotti).

Pentru a defini caracterul raporturilor dintre cele două culturi care au venit în contact, vom încerca să prezentăm sumar câteva din datele ce le avem la dispoziție.

În momentul contactului dintre comunitățile celor două culturi remarcăm faptul că unele influențe din partea fondului autohton gumelnițean devin vizibile.

Astfel constatăm utilizarea acleiași maniere de construcție a locuințelor - sistemul paiantă²⁵. Se constată că locuințele gumelnițene au fost superioare din punct de vedere constructiv. Unele tehnici de prelucrare a silexului, a osului și cornului au fost preluate de către cernavodeni de la gumelnițeni, însă deși se constată că atât calitatea cât și cantitatea lor sunt simțitor diminuate în comparație cu cele gumelnițene²⁶.

Descoperirea unor așezări cernavodene care au fost amplasate pe *tell*-uri gumelnițene a fost considerată un argument în plus în cazul afirmării influențelor exercitate de gumelnițeni asupra cernavodenilor²⁷.

Un aspect important este determinat de unele caracteristici ale ceramicii cernavodene. Ne referim în principal la degresantul ce o caracterizează: cochilii de melci și valve de scoici pisate. Același degresant apare și în cazul ceramicii de "tip C" din arealul Cucuteni.

Elocvent considerăm că este și faptul că într-o primă etapă ce ar corespunde fazei Cucuteni A(3-4)-A-B₁ și Cernavoda Ia înregistrăm absența totală a decorului imprimat, șnurat, în cazul ceramicii de "tip C" fiind documentat decorul de tip "pectinat" (executat cu pieptenele). Apariția decorului șnurat o înregistrăm concomitent în cele două arcale culturale, începând din etapa Cucuteni A-B2 în nord și Cernavoda IB în sud. Acesta sugerează existența unor valuri succesive migratorii, ce împrăștiază fondul existent, proces ce se manifestă simultan prin forme asemănătoare, dar nu și identice în arealele celor două culturi²⁸.

La Hârșova, stratul Cernavoda I începe de la -0,40 m. și ajunge la -1,65 m²⁹. Au fost observate două niveluri: Cernavoda Ia și Cernavoda Ib. Între nivelul inferior Cernavoda Ia și debutul stratului gumelnițean (faza A₂) nu există vreo cezură reprezentată de steril din punct de vedere arheologic, primele locuințe cernavodene construindu-se peste o nivelare ce conține în cea mai mare parte ceramica gumelnițeană.

Situația e diferită la Bordușani³⁰ cu toate că distanța dintre ele este relativ mică. Cercetările care sunt în curs de desfășurare au sesizat pentru prima oară în literatura de specialitate existența unui nivel de "abandon" aflat la partea superioară a nivelului Gumelnița, faza A₂. Elementele Cernavoda I apar sporadic fără a se constitui într-un nivel bine determinat.

Nu ar fi deloc exclus ca această situație să fie consecința derulării procesului istoric al cărui început a fost surprins la Hârșova, și anume populația să fi abandonat așezarea, refugindu-se în altă parte.

Semnificativă, pentru natura relațiilor dintre noii veniți și autohtoni, poate fi observația conform căreia, studiile sedimentologice au evidențiat existența unui nivel ce se întinde pe toată suprafața cercetată a *tell*-ului de la Hârșova (S.B.) și care, din punct de vedere pedogenetic, demonstrează lucrarea agricolă a terenului de către cernavodeni, care suferă importante modificări specifice în consecință. Această situație capătă o importanță particulară în sensul că se demonstrează existența unei populații cernavodene ce se ocupa cu lucrarea pământului și care are, deci, un alt tip de relații decât cele bănuite inițial cel puțin cu unele comunități gumelnițene.

În încheiere se pot sintetiza următoarele concluzii:

- Triburile de tip Cernavoda I au pătruns pe teritoriul Dobrogei cel mai devreme în cursul finalului etapei Cucuteni A₃ - începutul etapei Cucuteni A₄. În acest timp, în Muntenia comunitățile Gumelnița evoluează de-a lungul a ceea ce a fost definit drept faza B₁.
- Fenomenul pătrunderii elementelor Cernavoda I este sincron cu cel al pătrunderii elementului de "tip C" în arealul Cucuteni.

²⁵ P. Hașotti, *op.cit.*, 125.

²⁶ *Ibidem*, 132-133.

²⁷ *Ibidem*, 125.

²⁸ A. D. Oprițescu, *SCIVA*, 32, 1981, 4, 511-528.

²⁹ P. Hașotti, D. Popovici, *op. cit.*

³⁰ Informație amabilă D. Popovici căruia îi mulțumim și pe această cale.

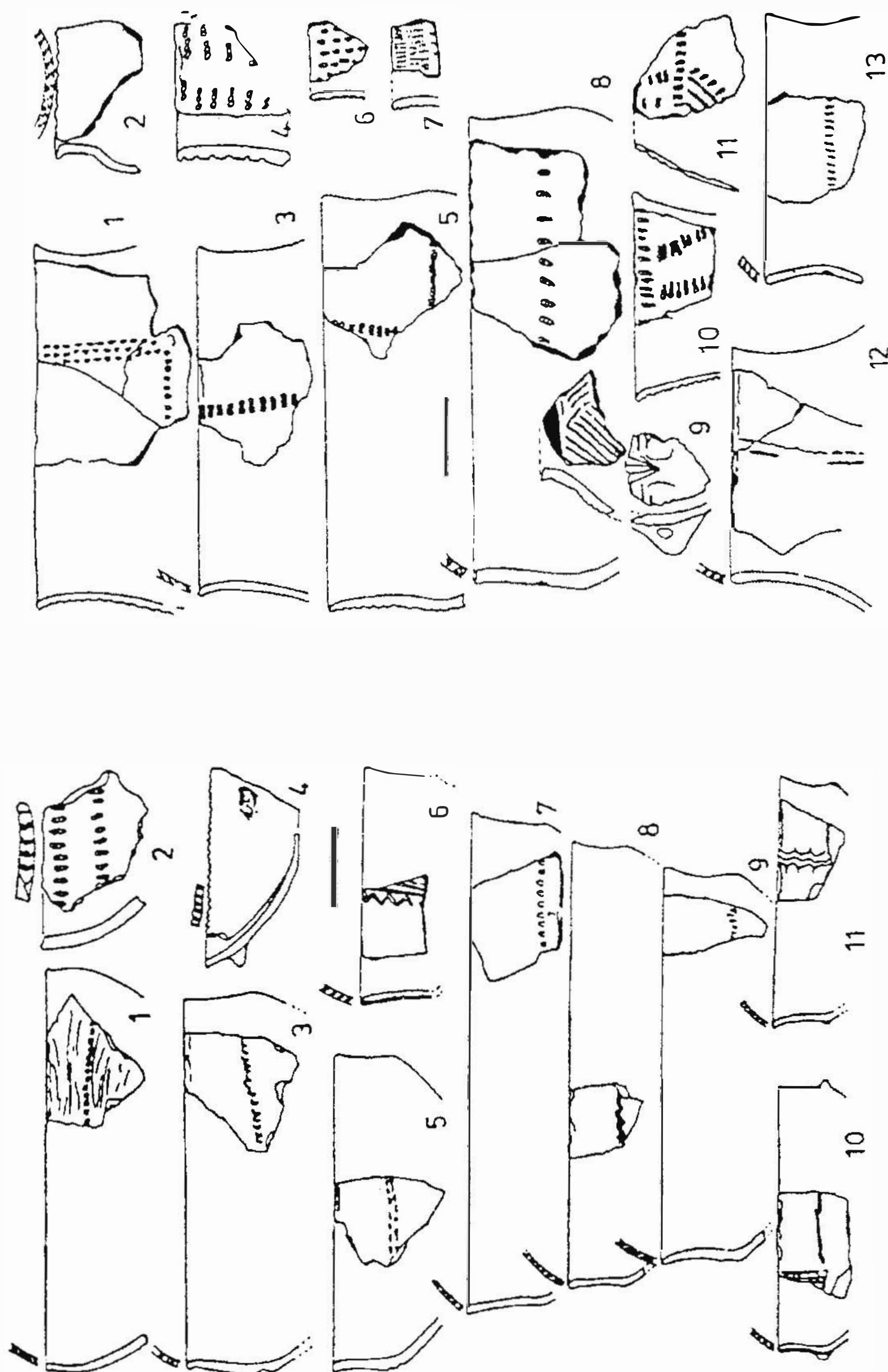

Fig. 2 Cultura Cernavoda Ic. Ceramică decorată cu șnurul (după A. D. Opreșcu).

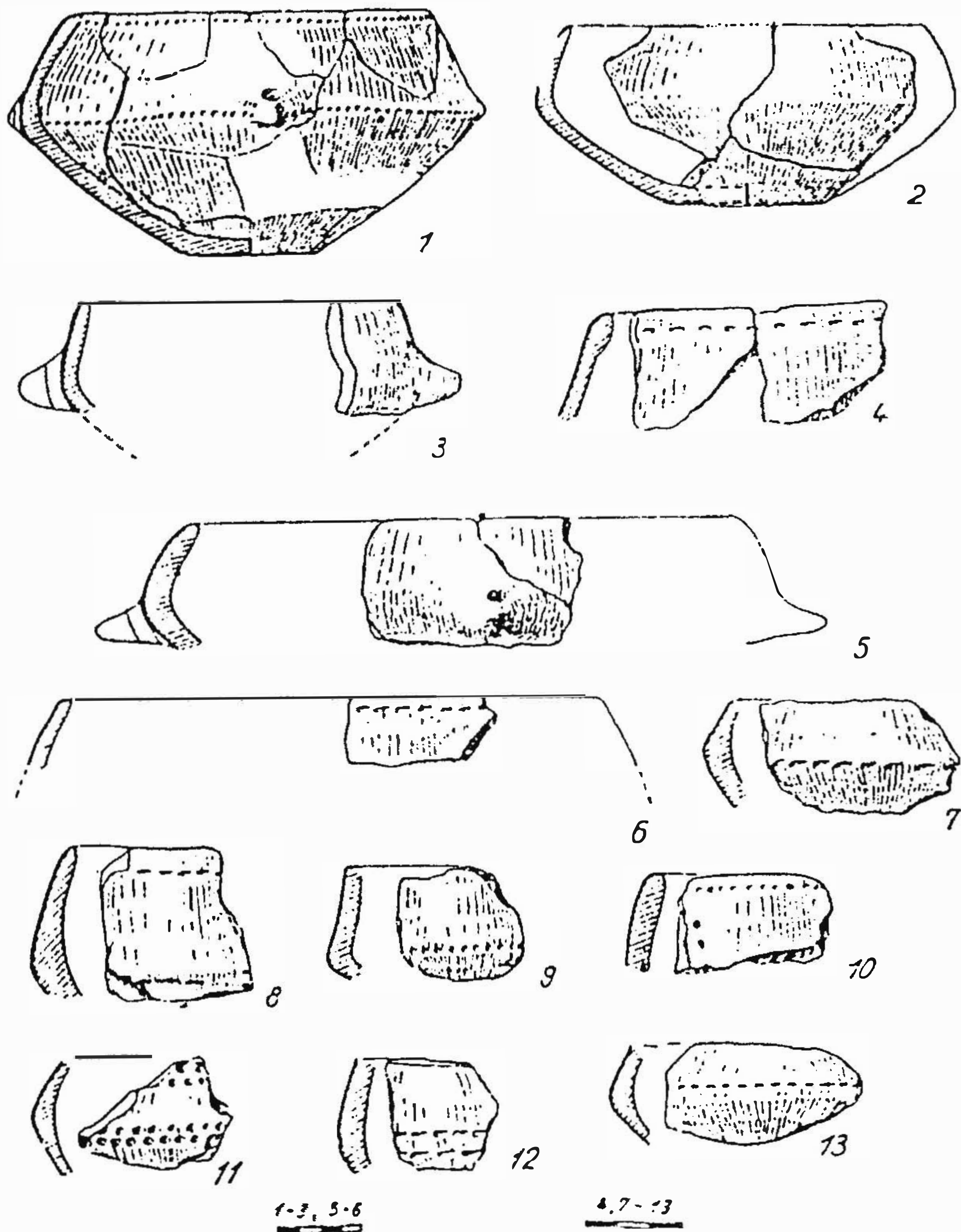

Fig. 3 Ceramică aparținând aspectului cultural Brătești (după E. Tudor).

- Decorul cu impresiuni cu șnurul apare concomitent în arealele culturilor Cucuteni (elementul C) și Cernavoda I, ca urmare a unor mișcări sincrone de populații. Cronologic el este înregistrat la un nivel corespunzător etapei Cucuteni A-B₂.
- Sub presiunea membrilor comunităților de tip Cernavoda I populația gumelnițeană s-a retras în zona colinară din nord-estul Munteniei, unde s-a format aspectul Brătești.

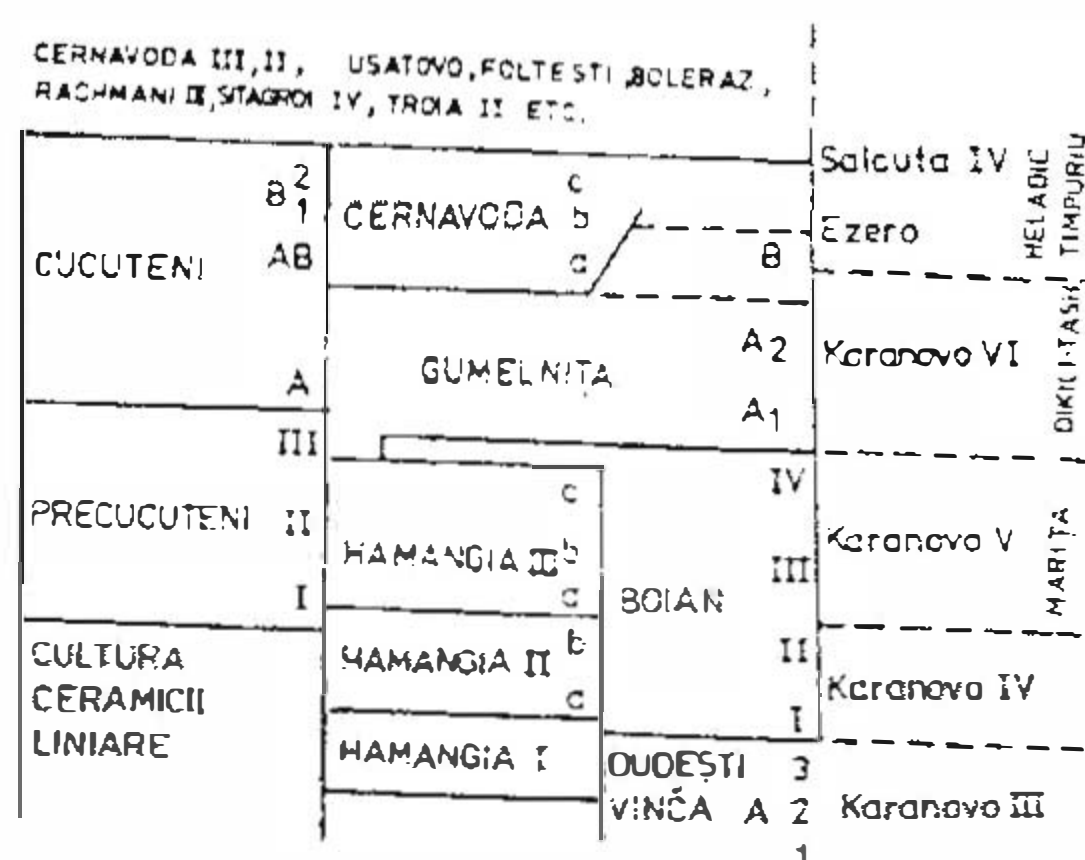

Fig. 4 Schema sincronismelor (după P. Hașotti)

- Observarea unor elemente preluate de către triburile culturii Cernavoda sugerează pe de o parte existența unui anumit tip de relații, mai curând pașnice, între comunitățile celor două culturi. Pe de altă parte, aceste situații sunt contrazise de întreruperea evoluției firești (în anumite zone) a culturii Gumelnița și retragerea comunităților acestora în zona colinară a Munteniei. Această situație sugerează cel puțin parțial existența unui alt tip de relații. Oricum, ambele situații ne îndreptățesc să credem că pătrunderea comunităților cernavodene s-a petrecut lent, dar nu întotdeauna pașnic, în arealul gumelnițean.

ALEXANDRU CIOCAN
Universitatea "Valahia"
Targoviște

QUELQUES PROBLÈMES SUR LA FIN DE LA CULTURE GUMELNIȚA SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE

RÉSUMÉ

Dans cette communication l'auteur analyse deux des problèmes qui se rapportent à la fin de la culture Gumelnița. La première consiste dans la définition de la culture Gumelnița, concernant, particulièrement, le territoire de Dobrogea, la deuxième étudie la nature des rapports d'entre cette culture et les tribus Cernavoda I. En ce qui concerne le premier problème, l'auteur affirme à partir des recherches de Hârșova, que les tribus de la culture Cernavoda I ont pénétré sur le territoire de Dobrogea dans un moment qui peut coïncider avec la fin de l'étape Cucuteni A₃ - le commencement de l'étape A₄, une période coexistant avec les communautés de Gumelnița. En ce qui concerne le deuxième problème l'auteur étudie les relations entre les deux cultures qui sont entrées en contact. L'auteur prouve l'existence des influences du fond autochtone de Gumelnița, en Cernavoda I ce qui suggère l'existence d'un type de relations plutôt possibles. Mais ces situations sont contredites par l'interruption naturelle de la culture Gumelnița et la retraite de ces communautés dans la zone collinaire de Muntenia.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. Céramique Cernavoda I.
Fig. 2. Céramique décorée avec ficelle. Culture Cernavoda Ic.
Fig. 3. Céramique. L'aspect culturel Brătești.
Fig. 4. Le schema des synchronismes.